

TOPONIMIA CA TEZAU LINGVISTIC ȘI PATRIMONIUL CULTURAL

VLAD COJOCARU*

1. INTRODUCERE

Este toponimia ca știință, dar și ca totalitate a numelor geografice, doar o *ancilla* a istoriei, geografiei, lingvisticii sau ea reprezintă și altceva, mai nobil și mai important, ca de exemplu un adevărat tezaur lingvistic sau, mai mult, o componentă a patrimoniului cultural național? Pentru a găsi un răspuns la această întrebare, vom utiliza ca argumente nu numai rezultatele cercetărilor efectuate la Departamentul de toponimie al Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide”, ci și unele demersuri contemporane similare asupra statutului toponimiei în cele două accepțiuni ale sale, schițând implicit o sincronizare a preocupărilor noastre cu cercetarea internațională din domeniu.

Aplicarea principiilor lexicografiei structurale în toponimie (în MDTM) așteaptă încă un ecou în comunitatea științifică de profil. Încercările noastre de a recupera prin acest demers întreaga valoare a numelor de locuri nu au provocat o confirmare clară a impactului noii teorii a câmpurilor toponimice¹ asupra cercetărilor onomastice. Eforturile de a utiliza programatic conceptul de *etimologie toponimică*, introdus de Dragoș Moldovanu² în locul conceptului de *etimologie lingvistică*, pentru a explica astfel raportul de desemnare stabilit între un toponim și referentul geografic la care acesta trimite, plasând astfel numele de loc în contextul istoric, lingvistic, social, cultural originar, își așteaptă încă validarea în cercetări similare din domeniul toponomasticii. Este adevărat că un demers etimologic serios a încercat întotdeauna să ofere o clarificare punctuală a originii unui nume de loc,

---

* Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide” al Academiei Române – Filiala Iași (vlcojocaru@yahoo.com).

¹ Pentru informații complete asupra *teoriei câmpurilor toponimice*, vezi Moldovanu 2010a.

² „Etimologia unui toponim nu se reduce la descoperirea unei baze antroponimice sau lexicale, ci trebuie să justifice un raport între semnul lingvistic și obiectul (socio-)geografic. Cele mai multe dicționare oferă etimologii lingvistice, identificând numele de persoană sau apelativul inclus în toponim; în ce ne privește, am uzat de o amplă documentare pentru a încerca să răspundem la întrebarea «de ce se cheamă (sau s-a chemat) așa?»” (Moldovanu 2014: I–II). Conceptul aplicat în MDTM a fost propus încă din 1972: „Motivarea toponimică nu se reduce la existența unei baze apelative (care, de fapt, este certă numai în toponimia descriptivă), ci la justificarea unui raport între un semn lingvistic și un obiect geografic” (Moldovanu 1972: 75).

cu referire la un anumit obiect geografic denumit, și nu la orice obiect geografic pasibil de a purta acel nume. Această tendință a putut fi aplicată, evident, în limitele impuse de informațiile lingvistice, istorice și geografice disponibile.

2. TOPONIMIA ȘI ȘTIINȚELE GEOGRAFICE

2.1. Toponimia ca substitut al documentelor juridice

O primă relație între cercetările noastre și cele din alte spații geografice și, implicit, lingvistice ne este oferită de un studiu de toponimie dintr-un areal cu un amestec de culturi, într-o perioadă în care numele de locuri veneau în sprijinul conceptului de proprietate (Cole, Hart 2021). Este vorba de toponimele ca certificare a posesiei teritoriale (relația teritoriu – posesor care transpare în etimologia toponimei personale). Autorii studiului analizează relația dintre știința cartografică a coloniștilor euro-americo-canadieni și cunoștințele intuitive de același tip ale populației indigene canadiene. Deși ultima nu avea acces la punerea pe hârtie a tezaurului de nume create de-a lungul timpului de locuitorii nativi ai Americii de Nord, aceștia posedau o „știință mentală” cartografică, am zice noi o tradiție toponimică orală, referitoare la mediul înconjurător, așezări umane, populații, teritorii, căi de comunicație³. Mai mult, autorii studiului relevă și modul în care coloniștii europeni au profitat de această știință toponimică orală a populației indigene în alcătuirea propriilor hărți asupra teritoriilor pe care încercau să pună stăpânire⁴.

Despre aceeași competență toponimică a locuitorilor unei zone este vorba și în cercetările asupra modului în care își culegeau informațiile geografice de la populația din Moldova echipele de cartografi care au stat la baza întocmirii hărților lui Bawr, Oztellowitz sau Harta rusă de la 1835; formele dialectale ale unor toponime din menționatele hărți cercetate la Iași trădează sursa populară a acestora, adică relația directă a cartografilor cu populația locală⁵.

Un fapt inedit relevat de autorii studiului canadian îl reprezintă utilizarea manipulatorie de către indigeni a cunoștințelor lor geografice, în speță inducerea în eroare a exploratorilor euro-americani prin această transmitere a tezaurului de nume⁶.

În trecut, cartografierea unor teritorii avea drept motivație cunoașterea amănunțită a locurilor și, volens-nolens, orientarea exactă în acel teritoriu prin

---

³ „Although Native Americans/American Indians/First Nations did not originally have access to paper for their map creation, many of them nonetheless had excellent cognitive cartography concerning their environment, settlements, populations, territories, trails and trade routes” (Cole, Hart 2021: 1).

⁴ „They were often able to communicate this spatial knowledge to Euro-Americans who were mapping said lands by drafting maps (on paper, deerskin, or on the ground in dirt and snow) and providing place-names. These maps and toponymy essentially describe how well Indigenous peoples understood the geography of their lands” (Cole, Hart 2021: 1).

⁵ Pentru detalii, vezi *Studiul introductiv* la Moldovanu 2005, precum și Cojocaru 2002–2003.

⁶ „Sometimes Native guides intentionally led Europeans astray” (Cole, Hart 2021: 1).

mijlocirea denumirilor geografice, în ipoteza unui eventual conflict teritorial. Dovezi ale intenției informatorilor locali de a induce în eroare pe cartografilor anchetatori nu avem în spațiul moldovenesc studiat de noi, aceștia din urmă nefiind probabil percepuți ca potențiali dușmani în momentul anchetelor toponimico-geografice. Erorile uneori flagrante, în special de localizare, dar și deformările relevate de Dragoș Moldovanu în studiile sale sunt consecința stadiului științei cartografice din acea vreme, cum a arătat același cercetător⁷. Contactul direct al cartografilor cu utilizatorii locali ai toponimelor este relevant indirect prin rezultatele activității acestora. După cum puncta lingvistul ieșean, interesul pentru nomenclatura geografică nu se reduce la descoperirea formelor etimologice, ci se extinde asupra variantelor fonetice și morfologice regionale sau arhaice, mai mult sau mai puțin disimulate de cartografi, reprezentând aspecte ale evoluției expresiei (Moldovanu 2005: XVI). Este evident că menționatele variante denominative ale toponimelor nu puteau fi obținute decât de la utilizatorii nativi ai acestora. Prin urmare, cercetările toponimice din zona Moldovei au relevat și ele relația care a existat între competența toponimică orală a vorbitorilor nativi și știința cartografică a geografilor străini care au cules nomenclatura geografică din această parte a României.

Așadar, la populațiile primitive, toponimele reprezintă actul lor de proprietate și arhiva lor, valoare confirmată iarăși și în spațiul nostru toponimic prin conservatorismul păstrării unor denumiri de pe hotarul unei posesii, chiar și atunci când aceste denumiri se golesc de sens sau devin nemotivate, uneori chiar neînțelese, importanța lor vitală rezidând în păstrarea cu exactitate a localizării lor. Noi am atestat chiar și situații de contestare a dreptului de proprietate prin negarea autenticității denumirii (moșia X nu există pentru că toponimul care denumea moșia X nu există: refuzul referentului geografic prin negarea toponimului – de obicei din motive de proprietate, în litigii iscate în această privință). (Cojocaru 2017: 188–189).

Ca o primă concluzie, numele de locuri reprezentau nu doar mijloacele de orientare spațială, de inserție a unei comunități în acel spațiu⁸, ele constituiau și un tezaur juridic, am putea spune, substituindu-se pe atunci actelor de proprietate neoperante în acea fază a dezvoltării comunității.

2.2. Toponimia ca sursă de informații geografice

Un alt studiu, de această dată din spațiul mediteranean hispanic, ne permite să rămânem cu discuția în planul relației dintre toponimie și geografie: *Naming singularities of the Pine Islands. The Mediterranean nature of an island landscape*

---

⁷ „Finalitate militară vor avea și hărțile austriece la scară mare din perioada Războiului austro-ruso-turc (1787–1792), între care se remarcă, printr-o exactitate deosebită, cele realizate de Hora von Oztellowitz” (Moldovanu 2005: XIII). „Alte erori se explică prin insuficiențele cunoașterii geografice [sau] se datorează particularităților de reprezentare cartografică” (*ibidem*: XX).

⁸ Despre o inserție a *individului* într-un spațiu nu este adecvat să se vorbească, pentru că procesul de denominare toponimică se împlinește într-o comunitate de indivizi, fie aceasta cât de mică.

seen through geographical names (Ordinas, Binimelis 2022: 303–321). În demersul lor de a apela la toponimie ca la o sursă de informații relevante în cel mai înalt grad pentru descrierea geografică a unui teritoriu, geografii, după cum relevă autorii studiului, invocă principiile de transparență și de semnificație teritorială care ar sta la baza procesului de denominare toponimică, deducând de aici capacitatea toponimiei de a încifra caracteristicile generale, dar și individuale, particulare ale unui teritoriu⁹. Afirmația directă de considerare a toponimiei ca instrument de cunoaștere teritorială ar părea un truism, dacă nu ar fi și specificarea că nu este vorba de un instrument banal, ci de unul care transformă geografia într-o știință inovativă¹⁰.

Explicația ultimei afirmații o găsim în definierea scopului cu care este înnobilitată știința geografică: acela de a analiza relațiile dintre om și mediul fizic în care el activează, din această interacțiune dintre forțele naturale și cele sociale rezultând mediul geografic, a cărui expresie este peisajul în accepția autorilor. În această accepție, peisajul reprezintă un martor al identității culturale. Însă din ecuația peisaj = natura + omul și din axioma conform căreia cucerirea unui teritoriu de către om este acompaniată de apariția toponimelor, rezultă relația dintre identitatea culturală a unui teritoriu geografic și numele geografice de acolo.

Discutând despre valoarea peisajului ca identitate culturală¹¹, autorii studiului definesc scopul ultim al geografiei, dincolo de simpla contemplare la care te invită frumusețea unui peisaj:

„Pero más allá de la mera contemplación a la que pueda invitar la belleza del paisaje, como disciplina científica, la Geografía analiza las relaciones entre el hombre y el medio físico que le rodea. De la confluencia de las fuerzas naturales y de las sociales surge el medio geográfico, cuya expresión es el paisaje”¹² (Ordinas, Binimelis 2022: 304).

Parafrazând în continuare ideile emise de autorii studiului în discuție, putem afirma că toponimele sunt expresia unei anumite organizări a mediului și a teritoriului. Ele sunt expresia cea mai umană a proceselor de luare în posesie a

⁹ „This article continues an area of research undertaken and applied in Minorca and main aim is to verify how an analysis of names can provide an important source of geographical information. [...] A qualitative and quantitative analysis of the largest corpus of names in the Pine Islands (Ibiza and Formentera) confirms compliance with the principles of transparency and territorial significance with which the general characteristics and singularities of the island landscapes are described” (Ordinas, Binimelis 2022: 303).

¹⁰ „Both the methodology and results are suggested as a template and contribution to progress to geography as an innovative science that uses names (or toponymy) as a tool for territorial knowledge” [subl. n.] (*ibidem*).

¹¹ „[...] el valor del paisaje como identidad cultural” (Martínez de Pisón, 2010 apud Ordinas, Binimelis 2022: 304).

¹² „Însă, dincolo de simpla contemplare la care te poate invita frumusețea peisajului, ca disciplină științifică, Geografia analizează relațiile dintre om și mediul fizic care îl înconjură. Din întâlnirea forțelor naturale și a celor sociale rezultă mediul geografic, a cărui expresie este peisajul” [trad. n.].

teritoriului și de structurare a unor peisaje (peisaje care reprezintă rezultatul unei transformări colective a mediului natural, fiind așadar un concept antropoc)¹³.

Să fie menționată structurarea a unor peisaje prin activitatea umană de cucerire a unui spațiu natural o iluzie a sau o aluzie la structurile sau câmpurile toponimice? Cerința unei etimologii toponimice, dincolo de o etimologie lingvistică nespecifică, neindividualizantă, cerință aplicată în MDTM, vine tocmai în conformitate cu principiile de transparență și semnificație teritorială postulate în studiul discutat în aceste rânduri. Etimologia toponimică individualizantă deschide mai multe căi, nu numai cea a decriptării geografice, mai ales în cazul mediilor antropice fosile, dispărute. Menționăm ca exemplificare calea decriptării relațiilor, în plan social, dar și lingvistic, dintre comunități de limbi diferite care au fost în contact pe anumite teritorii de-a lungul istoriei¹⁴. Toponimia reprezintă o mnemotehnică a unui peisaj, adică a unui mediu antropoc, cu alte cuvinte ea se constituie într-o memorie plurivalentă a unui mediu natural în care a intervenit activitatea umană.

2.3. Toponimia ca sursă de informații istorice /de geografie istorică

O trimitere involuntară la conceptul de *etimologie toponimică*, concept pus în aplicare în cercetările toponimice de la Iași, o oferă același studiu prin analiza toponimelor descriptive, incluzând un termen generic și un determinant individualizant. Termenul generic, care indică uneori categoria toponimică, redă caracteristicile generale ale unei zone, dar interesanți sunt termenii determinanți, care particularizează și care aduc o bogăție de informații diverse, geografice, istorice, antropice. Acești determinanți conferă valoarea enciclopedică a toponimiei: referirea la persoane, fapte istorice, plante, animale, activități umane, morfologia terenului, religie sau superstiții¹⁵. Ceea ce afirmă Martinez de Pison

---

¹³ „El paisaje es el resultado de una transformación colectiva de la naturaleza. La actividad humana crea los paisajes, modificando la sucesión natural y manteniendo estados antrópicos intermedios convenientes para sus fines. Y al respecto, los topónimos como una de las expresiones más humanas de los procesos de ocupación del medio y de la compleja construcción de los paisajes, se constituyen no sólo en referente también de la cartografía, instrumento propio del geógrafo, sino que también expresan una determinada organización del medio y del territorio. Aún más, la toponimia, en su papel de herramienta geográfica y humanística, permite al geógrafo demostrar su valor en la organización cultural de unos paisajes vividos a lo largo de milenios” [subl.n.] (Mateu 2000, apud Ordinas, Binimelis 2022: 304).

¹⁴ O astfel de decriptare a unor relații interlingvistice și sociale o poate oferi, de exemplu, etimologia *Elanului* – de la *alan* la *jalan* cu preiotarea slavă: v.tc. *alan* „șes, pășune, luncă” (cu referire la caracteristica zonei prin care curge pârâul), cu iotacizarea lui *a-* inițial sub influența slavei de est (Moldovanu 2010b: 55); sau etimologia *Oituzului* – de la v.tc. *ohtuz* la *ohtuz*, prin filieră maghiară (*ibidem*: 60).

¹⁵ „La numerosa y valiosa información transmitida por los topónimos puede proceder tanto por su parte genérica como por su parte determinante. En los genéricos o apelativos toponímicos aparece a menudo la terminología geográfica que describe las características generales del país, mientras que en los determinantes de los topónimos abundan los detalles específicos que ahondan en la información particular de cada lugar denominado aportando un amplio abanico de potencialidades referidas a múltiples aspectos de carácter muy diverso (geográfico, histórico, antroponímico...). Al respecto, resultan especialmente ilustrativas las palabras del ibicenco Marià Torres (1995)

redefinește ceea ce Dragoș Moldovanu denumea prin conceptul de *etimologie toponimică* (de ce un loc se cheamă așa?): toponimia nu ține doar de lingvistică, ci este mai degrabă o referință geografică, ce ascunde o enigmă și cere o explicație coerentă în raport cu trăsături teritoriale actuale sau, mai frecvent, din trecut, este un document cheie al *istoriei* unei relații teritoriale¹⁶. Așadar, autorii nu se mulțumesc numai cu planul general lingvistic, ci țintesc spre planul etimologiei toponimice.

În fine, deși geografi de formație, autorii studiului insistă și asupra dimensiunii diacronice a cercetării mediului natural tocmai plecând de la toponimie, de la numele de locuri, la care se adaugă ajutorul altor științe, precum arheologia, antropologia, istoria, socio-ecologia¹⁷. Autorii continuă precizările asupra dimensiunii diacronice implicite oricărui toponim, care permite studiul istoric al referentului geografic, așadar o perspectivă nouă asupra tripletei toponimie – geografie – istorie¹⁸. Prin urmare, avem relevată de către un geograf, în consonanță cu opiniile toponimiștilor, dimensiunea *diacronică* a toponimiei, de o mare importanță în înțelegerea acesteia în adevărata sa lumină, dincolo de platitudinea sincronică, de lipsa de adâncime a unei mape toponimice oarecare.

Sintetizând ceea ce ne propune acest studiu realizat din perspectiva unui geograf, toponimia pare a fi considerată un tezaur al patrimoniului cultural al unei comunități. Toponimia devine sursă de informații pentru științele geografice – o aparentă inversare a relației dintre știința toponimiei și geografie: dacă pentru un toponimist geografia reprezintă o sursă principală de informații necesare explicării numelor de locuri, se pare că această relație este biunivocă uneori, de vreme ce și geograful pot apela la informațiile toponimice ca la o sursă de primă

---

al remarcar el valor enciclopédico o interdisciplinar que brota de la toponimia: personas, hechos históricos, plantas y animales, pesca y navegación, la morfología del terreno, religiosidad y superstición, aspectos que recogen el amplio espacio que existe entre el hombre y la naturaleza” [subl.n.] (Ordinas, Binimelis 2022: 304-305).

¹⁶ „La toponimia no es sólo una especialidad lingüística ni un repertorio de nombres azarosos, sino también y muy directamente una referencia geográfica. Primero para designar puntos, y sobre todo porque encierra un enigma y pide una explicación coherente con los hechos territoriales, los de hoy o, más frecuentemente, los de ayer. Porque es un documento clave de la historia de una relación territorial. Esto lo sabían antes los geógrafos, no era necesario decirlo, pero hoy es preciso volver a ejercitarlo” [subl.n.] (Martínez de Pisón 2010: 24–25, apud Ordinas, Binimelis 2022: 305).

¹⁷ „El encuadre metodológico de los paisajes históricos [...] tiene en cuenta la toponimia documental y oral. [...] El espesor histórico de un área paisajística, esto es, la sucesiva imprimación del territorio por la actividad humana desde siglos remotos, es una de las claves del carácter de los paisajes; la reconstrucción de paisajes antiguos saca partido de los nombres de lugar, combinados con aportaciones de la arqueología, antropología, historia, socio-ecología y otras disciplinas concurrentes” (Riesco 2010: 27, apud Ordinas, Binimelis 2022: 305).

¹⁸ „Por otro lado, y entroncando con la utilización cartográfica de la toponimia, permite abordar el estudio histórico del paisaje, pues los topónimos sobre el mapa sirven al geógrafo para rescatar paisajes perdidos de forma que el conocimiento histórico sumado al del terreno [...] permiten identificar sus significados paisajísticos y sus sencillas conceptualizaciones de los lugares. Por ello se afirma que la toponimia es parte de la historia del paisaje” [subl.n.] (Martínez de Pisón 2010: 17, apud Ordinas, Binimelis 2022: 305).

mână pentru o știință geografică inovativă și în progres, ca la un instrument de cunoaștere teritorială, mai mult chiar de definire a caracteristicilor proprii unui teritoriu. Toponimia este considerată un tezaur istoric și cultural, de vreme ce ea înlesnește definirea identității istorice și culturale a unui teritoriu.

3. TOPONIMIA CA DOCUMENT LINGVISTIC

Un ultim studiu, intitulat *La Toponymie, branche de la Linguistique et Science auxiliaire*, pleacă de la postularea toponimiei ca știință în primul rând lingvistică, ca parte a lingvisticii¹⁹. Se reamintește statutul mai vechi al științei toponomastice de auxiliar al științei arheologice, ulterior chiar de alternativă a acesteia, citând pe A. Dauzat, conform căruia numele de locuri reprezintă adevărate „fosile geologice antropice”²⁰. În aceeași direcție este menționată și opinia lui Charles Higounet, care „la considéraient comme la seule source pour fournir aux historiens des informations perdues, en particulier celles qui remontent aux périodes allant de la fin de l'époque antique jusqu'au début du Moyen Âge (environ cinq siècles) et dont nous ne savons rien, car il n'en est resté aucun vestige archéologique” (Chouèry 2021: 470). Însă utilizarea tehnicilor moderne de datare în arheologie au subminat acest rol al toponimiei, care trebuie considerată doar un auxiliar al arheologiei, și nu un substitut al acesteia²¹.

Autorul plasează toponimia între științele limbii cu argumentul importanței primordiale a studiului etimologic al numelor de locuri: „La Toponymie étudie les noms de lieux en les reliant à leurs racines linguistiques” (Chouèry 2021: 471). Numele de loc, afirmă autorul, „est identité et il reflète ainsi la civilisation et constitue une authentique composante linguistique” (*ibidem*: 472). Considerând toponimia ca o componentă a patrimoniului oral, în primul rând prin relevanța sa pentru descifrarea procesului originar al denominării toponimice, este punctată implicit importanța primordială a studiului etimologic în toponimie, fapt ce o înscrie decisiv printre științele limbii²². Pledoaria pentru latura etimologică a acestei științe este continuată cu noi argumente, valoarea numelor proprii de locuri și de persoane, ca parte importantă a vocabularului unei limbi, lăsându-se

¹⁹ „Elle fait essentiellement partie de la Linguistique, compte tenu que le nom, quel qu'il soit, dérive de la langue ; c'est un mot, il a ses règles, ses connotations et ses dimensions sémantiques, et il est chargé de maintes significations” (Chouèry 2021: 467).

²⁰ „Les noms de lieux sont « des fossiles géologiques humains », et que cette analogie est un fait justifié étant donné que les noms de lieux apparaissent sous la forme de « strates historiques successives, empilées les unes sur les autres en tant que couches géologiques »” (Dauzat 1946: 13, apud Chouèry 2021: 469).

²¹ „Les noms, quelles que soient les informations précieuses qu'ils contiennent, ne peuvent à eux seuls constituer un matériau suffisant pour une analyse historique complète. La notion dominante selon laquelle les noms sont des couches historiques accumulées et équivalents en termes de valeur aux classes archéologiques, est devenu une image exagérée en quelque sorte et la meilleure solution qui s'est finalement imposée, c'est dans la classification des toponymes comme aide à l'Archéologie et non un substitut” (Chouèry 2021: 470).

²² „Il appartient d'abord au patrimoine oral ; nous le considérons comme un fossile linguistique, qui préserve la parole originelle du peuple fondateur” (Chouèry 2021: 471).

descoperită printr-o cunoaștere aprofundată a limbii din care acestea fac parte²³. Numai această cunoaștere lingvistică ne permite să descifrăm înțelesul denumirii într-un anumit moment și referitor la un anumit referent geografic, cu alte cuvinte să plasăm numele în contextul geografic, istoric și lingvistic inițial, cel al denominării²⁴. În acest sens este considerat numele ca fiind o veche fosilă socială, și nu doar lingvistică. Acest lucru îi conferă și o valoare antropologică, alături de cea istorică, toponimul având un anumit conținut care trimite la aspecte ținând de gândirea umană, comportament, inovații în modul de viață etc.²⁵. Iar analiza lingvistică a numelor de locuri constituie tocmai modalitatea de a cunoaște latura lor culturală, adică originea lor²⁶.

4. CERCETĂRILE TOPONIMICE STRUCTURALE ȘI RECUPERAREA VALORII DE PATRINOMIU A NUMELOR DE LOCURI

MDTM, I–II, un dicționar structural și etimologic, și-a propus să ofere explicația originară a utilizării unui nume pentru a identifica un anumit referent geografic. Altfel spus, utilizând argumentația de mai sus, „la connaissance approfondie de la langue nous fait révéler, non seulement le contenu du nom, mais nous permet de le réinstaller dans le temps et l’espace, de sorte que, comme mentionné ci-dessus, le nom est considéré comme un ancien fossile social qui nous est parvenu tel qu’il fut il y a des milliers d’années” (v. *supra* nota 24). Un nume de loc se naște, în principiu, într-un anumit context lingvistic, istoric, geografic, social, cultural și este absolut normal să păstreze de o anumită manieră informațiile de acest tip în forma sa. La fel de firesc este ca aceste informații originare să fie distorsionate în timp, într-o anumită măsură, prin utilizarea sa în vorbire, toponimul încărcându-se în diacronie cu noi informații, martori ai modificărilor apărute în contextul lingvistic, istoric, geografic, social, cultural. În calitate de dicționar etimologic – prin oferirea unei etimologii toponimice, și nu doar a uneia general lingvistice –, MDTM încearcă să plaseze numele de loc în contextul originar istoric, lingvistic, social, acela din momentul apariției sale. Calitatea sa de dicționar

---

²³ „Les noms en général et les noms de lieux en particulier ne sont qu’une partie importante des langues et qui ne peuvent être négligées en Archéologie. Ils en constituent le premier pilier et l’épine dorsale, d’où l’importance des noms de lieux et des noms de personnes en termes d’analyse verbale et contextuel, autrement dit de par leur sens” (Chouéry 2021: 472).

²⁴ „En fait, la connaissance approfondie de la langue nous fait révéler, non seulement le contenu du nom, mais nous permet de le réinstaller dans le temps et l’espace, de sorte que, comme mentionné ci-dessus, le nom est considéré comme un ancien fossile social qui nous est parvenu tel qu’il fut il y a des milliers d’années” (Chouéry 2021: 472).

²⁵ „Cela donne aux noms une valeur anthropologique pure et en fait une source de connaissances historiques, comme l’Archéologie qui étudie les aspects matériels de l’histoire humaine, car chaque nom contient un contenu qui nous reflète un aspect de la pensée humaine, du comportement, de l’innovation dans les modes de vie et de l’urbanisme” (Chouéry 2021: 472).

²⁶ „L’analyse physiologique et étymologique des noms convient comme un outil pour connaître la source culturelle de ces noms, c’est-à-dire leur première origine” (Chouéry 2021: 472).

structural, adică prelucrarea materialului pe câmpuri toponimice, îi permite să dea seamă și de utilizarea numelor de locuri în comunitate în diacronie, cu alte cuvinte să surprindă dezvoltarea și evoluția acestor câmpuri. Așadar, prelucrarea de acest tip a informațiilor încearcă să recupereze întreaga valoare lingvistică, istorică, geografică, culturală a numelor de locuri.

Dăm un singur exemplu care ilustrează ingerința pragmaticii în destinul unui nume: actualul top. *Balta Raței* trimite imediat la pasărea care se potrivește atât de bine cu apelativul *baltă*, trădând, însă, fără niciun scrupul, sensul său originar, *Balta lui Rațea*, formă atestată la 1662 (cf. MDTM, I, s.v.).

Ilustrăm ideea de recuperare a multiplelor valențe ale numelor de locuri prin câteva exemple din volumul al II-lea al MDTM I și II, cuprinzând toponime cu bază descriptivă.

ÁLBA¹ [pârâu, sat și un deal *Albele*] – Etim.: adjectivul **alb** în funcție toponimică, acordat cu entopicul *vale* sau *apă*, motivat de prezența pietrelor de culoare albă în albia pârâului; în zonă există și o stâncă Piatra Albă. – Etimologia populară încearcă și ea să descopere explicația originară a denumirii: numele satului ar veni de la cel al Dealului Albele, numit astfel pentru că aici „s-a oprit valul de ninsori dinspre Transilvania”.

ANALÓGUL [teren și sat] – Etim.: entopicul **analog** „parte de teren neagricol (atribuită unui proprietar, în urma împărțirii unei moșii răzeșești) corespunzător proporțională terenului agricol stăpânit după spița neamului”.

ARGÉSTRUL [cu varianta *Agestrul*; pârâu, sat, pădure, deal] – Etim.: entopicul **agestru** „grămadă de aluviuni aduse de un curs de apă” în funcție toponimică, motivat de existența unui „mare con de depunere (argestru)” la gura pârâului Argestru.

ÁRȘIȚA¹ [poiană, pârâu și sat] – Etim.: entopicul **arșiță** „loc unde a ars pădurea” în funcție toponimică, motivat de faptul că „acolo a ars cândva o bucată din Pădurea Bogdănașilor”.

ÁRȘIȚA² [munte și sat] – Etim.: entopicul **arșiță** „suprafață de teren expusă soarelui” în funcție toponimică, coasta dealului fiind orientată spre sud.

ASÁUL [pârâu, sat, luncă] – Etim.: magh. **aszó** „vale seacă, uscată” în funcție toponimică, cu obișnuita redare în română a magh. *ó* prin *-ou* (faza veche, anterioară monoftongării) > *-ău* (KIRÁLY, C. 107, 141); etimologia este motivată de faptul că, în verile secetoase, pârâul seacă.

AVÁNTUL [sat] – Etim.: toponim oficial arbitrar, cu funcție hortativă, urmărind să influențeze prin nume, în sens pozitiv, destinul social al locuitorilor.

BÁHNA² [pârâu și sat] – Etim.: entopicul **bahnă** în funcție toponimică; terenul străbătut de pârâul Bahna Mare și afluenții săi este argilos, iar în perioadele ploioase apa bălțește.

BÁIA [sat, deal, luncă] – Etim.: ent. **baie** „mină” în funcție toponimică; informații documentare și arheologice arată că târgul Baia a fost întemeiat de o colonie de sași, instalată aici pentru a exploata minereuri auro-argintifere și fieroase descoperite în partea sudică a satului Baia.

BÁLTA ÁRSĂ [lac, pârâu, sat, deal] – Etim.: sintagmă în funcție toponimică, desemnând „o baltă fără apă, cu stuf și lozii, care a fost arșă”.

BĂLTÉNI [sat] – Etim.: nume de grup **bălteni** (< entopicul *baltă* + sufixul colectiv *-eni*) în funcție toponimică; satul este amplasat într-o zonă inundabilă, cu multe bălți provenite din revărsări ale râului Prut și schimbări de matcă ale acestuia.

BICÁZUL [munte, râu, oraș, defileu, poiană, pădure, lac, luncă] – Etim.: (A) apelativul **bicaz** (variantă a lui *bicaș* „piatră albă, strălucitoare”) în funcție toponimică, motivat probabil de prezența Pietrei Luciului în partea de N a muntelui. Corespondentul germ. și cel rom. de la (9) [*Krötendorf*, respectiv *Broasca*] sunt etimologii populare, prin asocierea oiconimului *Bicaz* cu magh. *béka* „broască”.

CÂMPULUNGUL MOLDOVENESC [oraș, depresiune, munte] – Etim.: sintagma **câmp lung**, desemnând cea mai lungă depresiune intramontană din Carpații Orientali (cca 8 km), situată în șesul râului Moldova, între punctele de confluență cu pârâul Sadova (la vest) și cu pârâul Șandru (la est), în care s-a înființat localitatea Câmpulungul Moldovenesc.

CÂMPURILE [sat] – Etim.: entopicul **câmp** „întindere plană de pământ, fără pădure, folosită pentru arătură, opunându-se, la nivel popular, codrului” (cf. TUFESCU, N. 176, DA S.V.²⁷) la pl., în funcție toponimică. Câmpul de pe valea Șușiței este prielnic agriculturii (PUȘCĂ, Ș. 58), așa cum arată și un document din secolul al XVIII-lea, când aici se cultiva „grâu, păpușoi, orzu, mălaiu”.

CIȘMEÁUA [cișmea, sat, deal, iaz] – Etim.: apelativul **cișmea** în funcție toponimică, în partea de vest a satului fiind o cișmea pe care tradiția locală o datează de pe vremea lui Ștefan cel Mare (MDG, II, 443/2).

COLÁCUL¹ [pârâu, sat, deal, pădure, poiană] – Etim.: entopicul **colac** „loc unde un râu formează un cot” în funcție toponimică; în această zonă, râul Moldova face o cotitură de forma unui colac, o cârligătură (în apropiere existând și toponimul *Dealul Cârligăturii* ANCH. și *Pârâul Cârligăturii* HARTA MIL.). Astăzi apelativul nu mai este cunoscut de către localnici.

COLÁCUL² [pârâu, sat, deal] – Etim.: apelativul **colac** „loc unde apa unui râu formează un cot” în funcție toponimică, râul Putna înconjurând odinioară terenul de la E de satul Colacul, numit Podeciul.

CRĂPĂTÚRILE [ravenă, pârâu, sat] – Etim.: entopicul **crăpătură** la pl. în funcție toponimică; denumirea este motivată de prezența în zonă a unui teren accidentat (Râpa Popeștilor), cu pereți verticali, secționați de torenți care lasă impresia unor crăpături.

CRÚHLA [poiană, sat, deal, pârâu, plai] – Etim.: adjectivul huțul **kruhla** „rotundă” (JANITSEK, C. 12) în funcție toponimică, desemnând poiana cu această formă, numită în trecut și Poiana Rotundă.

²⁷ Redăm întocmai sursele citate în MDTM I și II.

CUMPĂRĂTŪRA [sat] – Etim.: apelativul **cumpărătură** „teren obținut prin cumpărare” în funcție toponimică absolută; denumirea este motivată de faptul că satul a fost întemeiat de câțiva locuitori din satul vecin Bosanci, care au cumpărat acest teren după Al Doilea Război Mondial.

DARABÁNII [oraș, pădure, deal] – Etim.: nume de grup **darabani** „dorobanți” în funcție toponimică, motivat de prezența unui corp de darabani în sat (Căbicieni), unde aveau o căpitănie; aceștia aveau statutul de „ostași de pază a drumurilor mari și îndeosebi a punctelor importante de trecere, întrucât în apropiere drumul mare al Hotinului trecea peste Prut”.

DRÉPTUL [pârâu, sat, poiană, munte] – Etim.: adjectivul **drept** cu valoare substantivală în funcție toponimică, cu referire la cursul pârâului, fără meandre, cu o „orientare aproape rectilinie, ceea ce se remarcă cu claritate când este privit dinspre obârșie, de pe muntele Grințieșul Mare”.

ÉISENAU [sat] – Etim.: compus germ. **Eisenau** „Valea Fierului” în funcție toponimică, cu referire la locul unde funcționau topitoriile de metal ale industriașului Anton Manz von Mariensee și unde s-a înființat colonia germană de „țipțeri” (veniți din comitatul Zips), muncitori în aceste topitorii.

FIÉRUL¹ [munte, pârâu, sat, pădure, poiană] – Etim.: apelativul **fier** în funcție toponimică, motivat de existența minereurilor metalifere în subsolul muntelui.

IZVÓRUL ALB [pârâu, munte, luncă, sat] – Etim.: sintagmă formată din apelativul **izvor** „torent” și determinantul adjectival **alb**, motivat de „stâncăriile și fragmentele din dolomito-calcare mezozoice de culoare albă din albia și versantele care o încadrează”.

MAGAZÍA [sat] – Etim.: apelativul **magazie** în funcție toponimică absolută, motivat de faptul că în zonă exista „magazia unei velnițe în care se fabrica spirt”.

MÁLUL¹ [râpă, sat] – Etim.: entopicul **mal** „deal abrupt/ parte abruptă a unui deal” în funcție toponimică absolută.

MÁRGINEA [sat] – Etim.: apelativul **marginie** în funcție toponimică absolută, motivat de amplasarea satului la hotarul județului Bacău cu județul Neamț.

MOÁRA DOMNEÁSCĂ [moară, sat] – Etim.: sintagmă în funcție toponimică absolută, motivată de existența unei mori de apă în apropiere de orașul Vaslui. Moara a fost înființată în timpul domniei lui Mihai Racoviță, care avea în proprietate pământul din zonă.

MOVILÉNI² [sat] – Etim.: nume de grup **movileni** în funcție toponimică, motivat de faptul că la N de sat se găsesc patru movile mari de pământ, dispuse sub formă de dreptunghi.

NĂMOLOÁSA [sat] – Etim.: adjectivul **nămolos** la feminin, pentru a se acorda cu entopicul *moșie*, în funcție toponimică, motivat de așezarea satului într-o zonă mlăștinoasă, nămolosă din cauza revărsărilor râului Siret.

NEÁGRA¹ [pârâu, deal, sat, defileu] – Etim.: adjectivul **negru** la feminin, pentru a se acorda cu entopicul *vale*, în funcție toponimică, motivat de fragmentele de roci andezitice de culoare neagră, specifice Munților Călimani, care tapisează albia pârâului.

ORTOÁIA [pârâu, sat, munte] – Etim.: apelativul regional **ortoaie** „cotitură” (< verbul *a ortoi/ a hortoi* „a coti, a întoarce”) în funcție toponimică, motivat de faptul că râul Bistrița face un cot brusc în zona de confluență cu pârâul Ortoaia.

PODÉNII [sat, pârâu, deal] – Etim.: nume de grup **podeni** în funcție toponimică, motivat de existența a peste 40 de poduri și punți din lemn peste Pârâul Podeni, care permit trecerea spre locuințele așezate pe mal.

PRÁGURILE [deal, sat, pădure] – Etim.: entopicul la plural **praguri** în funcție toponimică, motivat de geografia zonei, la SV așezării găsindu-se „ogașe și ravene, cu maluri abrupte cu rupturi de pantă și numeroase *praguri* în canalul de scurgere”.

PUCIÓSUL [pârâu, munte, sat] – Etim.: adjectivul **pucios** în funcție toponimică, motivat de existența a două izvoare sulfuroase pe stânga pârâului, la circa 500 m în amonte de locul unde se varsă în Bistrița.

PUȚÉNII [sat, șes] – Etim.: nume de grup **puțeni** „cei de lângă puțuri” în funcție toponimică, motivat de prezența unor puțuri care au fost săpate încă din vechime în vatra actualului sat, în apropierea albiei pârâului Gerul.

5. CONCLUZII

În afară de importanța sa lingvistică, prin statutul de parte a tezaurului de limbă a unei comunități, toponimia este, fără îndoială, și parte a patrimoniului cultural al acelei comunități, pentru că ea reprezintă creația unei comunități lingvistice și culturale. Această idee este susținută nu numai de rezultatele oferite de MDTM, I–II, ci și de studiile analizate mai sus, din care am dat citate *in extenso* pentru a ilustra fără niciun dubiu credința cercetătorilor de diverse specializări în valoarea inestimabilă a tezaurului toponimic al oricărui spațiu geografic și lingvistic.

BIBLIOGRAFIE

- Chouèry 2021 = Viviane Hanna Chouèry, *La Toponymie, branche de la Linguistique et Science auxiliaire*, în „Jordan Journal of Modern Languages and Literatures”, XIII, 3, p. 467–476 (<https://doi.org/10.47012/jjml.13.3.6>).
- Cojocaru 2002–2003 = Vlad Cojocaru, *Două surse cartografice rusești vechi ca documente lingvistice*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, XLII–XLIII, p. 103–117.
- Cojocaru 2017 = Vlad Cojocaru, *Provocări istorice și geografice ale toponimiei*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, LVII, p. 185–194.

- Cole, Hart 2021 = Daniel G. Cole, E. Richard Hart, *The Importance of Indigenous Cartography and Toponymy to Historical Land Tenure and Contributions to Euro/American/Canadian Cartography*, în „International Journal of Geo-Information”, X, 397, p. 1–14 (<https://doi.org/10.3390/ijgi10060397>).
- Dauzat 1926 = Albert Dauzat, *Les noms de lieux, origine et évolution; villes et villages--pays--cours d'eau--montagnes--lieux-dits*, Paris, Delagrave (apud Chouèry 2021: 469).
- Martínez de Pisón 2010 = E. Martínez de Pisón, *Valores e identidades*, în E. Martínez de Pisón y N.Ortega Cantero (Eds.), *El paisaje: valores e identidades*, Madrid, Ediciones de la Universidad Autónoma de Madrid, p. 11–45 (apud Ordinas, Binimelis 2022).
- Mateu 2000 = J.F. Mateu, *Vicenç M. Rosselló i la toponomàstica valenciana*, în *Estudis de Toponímia Valenciana*, Valencia, Ed. Denes, p. 1–9 (apud Ordinas, Binimelis 2022).
- MDTM, I = Daniela Butnaru, Dinu Aurel Moscal, Ana-Maria Prisacaru, Vlad Cojocaru (autori), Dragoș Moldovanu (coord.), *Mic dicționar toponimic al Moldovei (structural și etimologic)*, Partea 1. *Toponime personale*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2014.
- MDTM, II = Daniela Butnaru, Dinu Aurel Moscal, Ana-Maria Prisacaru, Vlad Cojocaru (autori), *Mic dicționar toponimic al Moldovei (structural și etimologic)*, Partea a 2-a. *Toponime descriptive*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2021.
- Moldovanu 1972 = Dragoș Moldovanu, *Principii ale lexicografiei toponimice*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, XXIII, p. 73–100.
- Moldovanu 2005 = Dragoș Moldovanu, *Toponimia Moldovei în cartografia europeană veche (cca 1395–1789)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Moldovanu 2010a = Dragoș Moldovanu, *Teoria câmpurilor toponimice (cu aplicație la câmpul hidronimului MOLDOVA)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Moldovanu 2010b = Dragoș Moldovanu, *Hydronyms of Old Turkic origin in the South of Moldavia*, în „Beiträge zur Namenforschung”, XLV, 1, p. 45–67.
- Moldovanu 2014 = Dragoș Moldovanu, *Introducere la MDTM, I*.
- Ordinas, Binimelis 2022 = Antoni Ordinas Garau, Jaume Binimelis Sebastián, *Singularidades toponímicas de las islas Pitiusas. La mediterraneidad de un paisaje insular a través de los nombres geográficos / Naming singularities of the Pine Islands. The Mediterranean nature of an island landscape seen through geographical names*, în „Investigaciones Geográficas”, LXXVII, p. 303–321 (<https://doi.org/10.14198/INGEO.19650>).
- Riesco 2010 = P. Riesco, *Nombres en el paisaje: la toponímia, Fuente de conocimiento y aprecio del territorio*, în „Cuadernos Geográficos”, XLVI, 1, p. 7–34 (apud Ordinas, Binimelis 2022).

THE TOPONYMY AS A CULTURAL AND LINGUISTIC PATRIMONY

ABSTRACT

The author of the study tries to debate on the issue whether the toponymy, either as a science or as the totality of geographical names, is no more than the *ancilla* of history, geography, linguistics, or it represents something nobler and more important, and should therefore be considered an authentic linguistic thesaurus and a component of national cultural patrimony. To answer this question,

the study presents some relevant results of the toponymic research undertaken at the Institute of Romanian Philology in Iași, Department of Toponymy, together with other contemporary scientific approaches on the status of toponymic sciences. There are two key concepts of the theory of toponymic fields which stand on the foundation of the *Toponymic Dictionary, Structural and Etymological* elaborated at the Institut of Iași: *the toponymic field* and *the toponymic etymology*. The use of these two concepts in the processing of the toponymic data places the geographical names in the historical, linguistic, geographical, social, cultural context of their origin. Thus it is stressed the fact that the toponymy is the creation of a linguistic and cultural community.

Keywords: *toponymic field, toponymic etymology, cultural patrimony, social fossile, diachrony, plurivalent memory.*